

Kurikulumun tələbləri əlçatmaz deyil

(Afət Süleymanovanın müəllifi olduğu 5-ci sinfin "Ədəbiyyat" dərsləri haqqında yazdığım məqaləyə cavab verilib. Bu məqaləmdə "cavab" məktubuna münasibətim əks olunub)

"Ekspress" qəzeti, 15 yanvar və 16 yanvar 2013-cü il tarixli nömrələrində

Bu yaxınlarda (1-3 və 4 dekabr saylarında) "Ekspress" qəzeti "Təhsil" nəşriyyatında V sinif üçün çap olunmuş "Ədəbiyyat" dərsləri barədəki yazımı oxuculara çatdırmışdır. "Azərbaycan müəllimi" qəzetində (21 dekabr 2012-ci il) mənə ünvanlanmış açıq məktub çap edilib. Bunu səbirsizliklə gözləyirdim. V sinifdə dərs deyən müəllim və metodika ilə məşğul olan bir mütəxəssis kimi həmin dərslərlə bağlı yazdığım ciddi iradlara müəlliflərin münasibətini öyrənmək, polemikanı davam etdirmək və gələcək işimiz üçün faydalı nəticələrin çıxarılmasına yardımçı olmaq istəyirdim. Ümidlərim boşa çıxdı. Məktubda hücum taktikası, özünütərifləmələr, yalançı pafos, özüm və yazılarımla barədə doğru olmayan iddialar, təhriflər baş alıb getsə də, sinifdə müşahidələrim, şəxsi təcrübəm həmkarlarımla fikir mübadiləsi, sorğu, müsahibə əsasında yazdığım iradlara aydınlıq gətirilməyib. İradlarımla əksəriyyətdən yan keçilib. Elə məsələlərə toxunulub ki, o barədə ümumi şəkildə çox danışmaq mümkündür.

Madam ki məktub yazılıb, cavab da verilməlidir.

Məktubda deyilir: **"Əlbəttə, hər bir müəllif yazdığı dərslərin variativsiz olmasını arzulayır"**. Mən bu eqoizmin əksini düşünürəm. Bu, daha keyfiyyətli dərslərin yaranması üçün sağlam rəqabətə yol açmalıdır. Belə olanda yağ yağ üstə çıxar, ayrı-ayrı olar. Necə ki bu, V sinfin ədəbiyyat dərsləri ilə bağlı indi baş verir.

Yazmışdım ki, "müəlliflər bizim üçün tamamilə yad olan metod və metodologiyaları MÜKƏMMƏL mənimsəmədən məktəblərimizə gətirmək istəmişlər".

Cavab olaraq ölkəmizin müxtəlif bəyannamələrə, konvensiyalara və s. qoşulması barədə uzun-uzadı məlumat verilir. Sonda ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin fikirləri xatırladılır: "Biz təhsil sahəsində bütün yeniliklərin tərəfdarıyıq, dünya təcrübəsindən SƏMƏRƏLİ istifadə etməyi tələb edirik"; "Dünya təcrübəsindən Azərbaycan MİLLİ XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ uyğun olan prinsiplər, qaydalar təhsil sistemində tətbiq edilməlidir".

Təəssüf ki, haqqında söhbət gedən dərslərdə dünya təcrübəsindən səmərəli istifadə olunmayıb, milli xüsusiyyətlər isə xaricə kor-koranə pərəstişə qurban verilib.

Mətləb bundadır! Bir dəfə altı ay, sonra üç həftə, daha sonra dörd gün (həm də fərqli məqsədlərlə) xaricdə olmaqla, "Azərbaycan milli xüsusiyyətlərinə uyğun olan prinsiplər, qaydalar" əsasında dərslik yaratmaq olmaz. Buna görə də mənim **"dərsliklə bağlı xarici təcrübənin mənimsənilməsi çox mürəkkəb, çətin və xeyli vaxt tələb edən problemdir. Mexaniki tətbiqetmənin aqibəti isə, tarixdən məlumdur, uğursuz olur"** sözlərimi qəribliyə salmaq mümkün deyildir.

Məktubda oxuyuruq: "Bəs on illərdir ki, dərslik yazırsınız, müəllif olaraq uzunmüddətli prosesin təməlini qoymağa və onu inkişaf etdirməyə sizə nə mane olurdu?"

Dərslik uzun müddət üçün hazırlana bilməz (bunu nəşilər iddia edər), dərslik çevik olmalı, elmi və sosial yenilikləri özündə əks etdirməli, daim dəyişməli və təkmilləşməlidir. 2003-cü ildə pilot məktəblər üçün hazırladığımız, Dünya Bankının elan etdiyi müsabiqənin qalibi olmuş dərsliklərdə 1990-cı illərin dərsliklərindən fərqlənən yeniliyin "təməlini" qoyduq. Müəllim üçün vəsaitdə isə ilk dəfə olaraq dərslərin yeni texnologiyaların (TTİMY) əsasında tədrisini təmin edən iş sistemi təklif etdik. Başqa sözlə, "Azərbaycan milli xüsusiyyətlərinə uyğun olan" yenilik yaratdıq. Pilot məktəblər üçün hazırlanan həmin metodik vəsaitlərin sonralar ümumtəhsil məktəblərinə yol tapmaması bizdən asılı deyildi.

Məktubda yazılır: "Dərslikdə şagirdlərə verilən hər bir tapşırıqın icrası üçün təlimatlar təqdim edilmişdir".

Yazmışdım ki, " bu qəbildən təlimatlara (çoxbəndli, məzmunca şagird səviyyəsinə uyğun olmayan) məktəblilər biganə qalırlar".

Müəllim həmin (bu məqamda "xaşıl kimi qarışıq" sözləri yerinə düşür) təlimatları bir kənara qoyub şagirdlərin idrak və praktik fəaliyyətlərini özü təşkil etməyə məcbur olur. Belə olan halda, dərsliyi təlimat toplusuna çevirmək əhəmiyyətsizdir. Təsədüfi deyildir ki, kitabı müəllimlər dərslik yox, **iş dəftəri** adlandırırlar.

Məktubda oxuyuruq: "yazdığınız dərsliklərdə bədii əsərin müstəqil şəkildə araşdırılması üzrə işin təşkili mexanizmləri tərəfinizdən hələ də işlənilib hazırlanmamışdır".

Əksinə. Bunun bünövrəsi 1995-ci ildə 8-ci siniflər üçün hazırlanmış dərslikdə qoyulmuşdur. Dərslik tariximizdə (metodik irsimizdən xəbərsiz olanlar dərsliklərimizin tarixindən də xəbərsizdirlər) ilk dəfə olaraq həmin dərsliyə bədii əsərin müstəqil təhlili ilə bağlı tövsiyələr daxil edilmiş, eləcə də müstəqil işin sistemli tətbiqi üzrə tapşırıqlar verilmişdir. Bu ideyalar 2000-ci illərdə çap olunmuş dərsliklərdə dərinləşdirilmiş və inkişaf etdirilmişdir. Bədii əsərin öyrənilməsinə hazırlıq mərhələsindən yekun mərhələsi də daxil olmaqla sistemli işin aparılması istiqamətində tapşırıqların verilməsi ön plana çəkilmişdir. Deməli, "Əsərin ideyasını

tap" şəklində verilmiş tapşırıq yox, ideyanın "tapılmasına" qədər zəruri işlərin yerinə yetirilməsi diqqət mərkəzində saxlanmışdır

İradım belə idi ki, "başqa bir ölkənin humanitar liseyləri üçün hazırlanmış dərsliyin məzmunu və strukturu eyni ilə saxlanılaraq bizim məktəblərə təqdim olunub".

Cavabda deyilir: "Əminəni ki, dediklərinizi sübuta yetirən heç bir dəliliniz yoxdur.

Yazdıqlarımı dərsliyin və metodik vəsaitin məzmunu (tərcümə göz qabağındadır) təsdiq edir. Həm də bu məsələ ilə məşğul olan tədqiqatçılar mətbuatda çıxış edəcəklər.

O ki qaldı "ABŞ-ın, Türkiyənin, Rusiyanın məktəblərində tədris edilən ədəbiyyat dərslikləri" və ümumiyyətlə, xarici ədəbiyyatla tanışlığa, burada məsələ bir az qəlizdir. Bütün bunları mənimsəyib təhlil etmək, "Azərbaycanın milli xüsusiyyətlərinə uyğun olan prinsiplər, qaydalar" əsasında tətbiq etməyin yollarını müəyyənləşdirmək... **TƏFƏKKÜRÜN** işidir.

O, hanı?

Məktubda deyilir ki, "dərsliyin iki fəsildən ("Bədii əsərlərdə təsvir" və "Bədii əsərlərdə nəqletmə") ibarət olması sizin xüsusi narahatlığınıza səbəb olmuşdur. Bəlkə, ona görə ki. uzun illərdir, ədəbiyyat dərsliyi deyə insanların və özünüzdə fikrinizdə yaratdığınız bir stereotip dağılıb və fərqli bir tərtibata malik dərsliklə qarşılaşmısınız".

Yox, stereotip məsələsi deyil. Məni və başqalarını narahat edən "tərtibatdakı məntiqsizlikdir. Yazımdakı fikri yenə təkrar edirəm: "Mündəricat"da rum rəqəmi ilə birinci adlandırılan başlıq ("Bədii əsərlərdə ideyanın müəyyən edilməsi") verilmişdir. Görünür, bu, "Bədii əsərlərdə təsvir" bölməsinə aiddir.

İstər-istəməz sual yaranır: "Nəqletmə" xarakterli əsərlərdə ideya olmur?

Əgər olursa. niyə "Mündəricat"da əks olunmayıb?

"Nəqletmə" xarakterli əsərlərlə bağlı cəmi iki yarımbaşlıq verilib: "Bədii əsərlərdə obrazlar", "Nəqletmə xarakterli əsərin quruluşu".

Məgər bunlar (obrazlar, əsərin quruluşu) təsviri xarakterli əsərlərdə yoxdur?

Adi məsələlərin belə əcaib şəkildə dolaşdırılmasına səbəb nədir?"

Bu iradlara cavab əvəzinə, stereotiptən danışmaq oxucunu qane etmir. Həm də burda digər və daha mühüm mətləb var. Hələ heç əməlli-başlı təsnifatı belə olmayan, bütün dünyada mübahisə obyektinə çevrilən **mətn texnologiyasını** məktəb ədəbiyyat kursunun əsasına qoymaq yanlış və faydasızdır. Yazımda təsvir xarakterli əsərə nümunə göstərilən "Usta-şagird"də təsvirdən əsər-əlamət olmadığını demişdim. Bəs bunun üstündən niyə sükutla keçilib?

Məktubda yazılır ki, "təsviri mətn", "nəqletmə xarakterli mətn" ifadələri məni o qədər "qıcıqlandırır ki, alimlik ləyaqətimə sığışdırıb (bütün bunlar başqa birisinin dəst-xəttidir, bu

məsələyə sonrakı yazılanmda qayıdacağam) yazmışam: **"Bunu bizim məktəbə, məktəb ədəbiyyat kursuna sıırmaq, təcrübə artıq göstərir ki, mənasız, əhəmiyyətsiz olduğu üçün mümkün deyil".**

Burada ləyaqətə xələldən danışmaq gülüncdür. Amma "sıırmaq" kəlməsindən əvvəl "yumşaq desək" sözlərini yazmaq lazım imiş. Çünki yaramayanı işə keçirmək cəhdinə sərt təpki gərəkdir.

Məktubda dərsləyin qiymətləndirilməsi üçün 3 ayın kifayət olmadığı, qiymətləndirilmə vasitələri barədə narahatlıq ifadə olunub.

Yazımda dərsləyin yalnız birinci bölməsi barədə danışdım. Əlahəzrət təcrübə, məqsədyönlü müşahidə, onlarla müəllim və şagirdlə aparılan sorğu, müsahibə bir bölməyə yox, bütöv kitaba qiymət vermək üçün tutarlı vasitələrdir

Məktubdakı suala da ("Yoxsa siz də təhsil tədqiqatlarını iş otağında apararlarsınız?") cavab verməyə məcburam. İldə 5-6 dəfə xaricdə turist səfərində olmuram. İş günlərimin çoxunu ezamiyyətlərdə keçirmirəm, 36 ildir, məktəbdə müəllim işləyirəm, hər il eksperiment və şəxsi təcrübəm əsasında 5-6 elmi-metodik məqalə çap etdirirəm.

Məktubda daha sonra deyilir: "Fənn proqramlarının (kurikulumlarının) ardıcılıq və davamlılıq (? - S.H.) prinsipindən çıxış edərək ibtidai təhsil səviyyəsinin "Ana dili" üzrə proqramını (kurikulumunu) araşdırmaq, öyrənmək dərsləyi yazmazdan əvvəl birinci vəzifəniz olmalı idi.

Biz - milli məsləhətçilər varisləyi nəzərə almadan ədəbiyyat fənn kurikulumunu yarada bilməzdik. Dərsləyimizi də həmçinin.

Amma məktubdakı fikir qeyri-elmi və əsassız olduğu üçün qəbul etmək mümkün deyil: "Bunu etmədiyinizdən "təsviri mətn", "nəqli mətn" ifadələrinin haradan qaynaqlandığını da özünüz üçün aydınlaşdırma bilməmişsiniz. Ona görə də dərsləyimizə əsassız təpkilər göstərmişsiniz. Diqqətinizə çatdırıram ki, mətnlərin funksional-məna növlərinə dair ilkin bilik və bacarıqların təlimi birinci sinifdən dördüncü sinfə qədər məzmun standartlarında öz əksini tapmışdır".

Yazımdakı fikri bir daha xatırladıram: "Bizə artıq məlumdur ki, "təsvir", "nəqlətmə" zəminində V sinif üçün tərcümə əsasında dərslək hazırlamaq nə milli (və fənn) kurikulumumuza uyğundur, nə ədəbiyyatşünaslığımız üçün önəmlidir, nə də məktəb ədəbiyyat kursu üçün əhəmiyyətli".

Yazımda daha sonra deyilir ki, "dərsləkdə tez-tez xatırladılan "təsviri mətn", "nəqlətmə xarakterli əsər" ifadələrini işlətmək sözün tam mənasında əsassızdır. Elə bədii əsər yoxdur ki, bu iki cəhət onda qovuşmasın. Bu, sənətin mahiyyətindən, məğzindən irəli gəlir və onun estetik kamilliyini təmin edən cəhətlərdəndir".

Bu fikirlərə münasibət bildirmək əvəzinə, ibtidai təhsil səviyyəsində **yazılı nitqin** formalaşdırılması üçün nəzərdə tutulmuş məzmun standartları (3.1.6, 3.1.5, 3.1.4 və s.) xatırladılır.

Bəs həmin siniflərin "Oxu" məzmun xəttinə məxsus məzmun standartlarından niyə nümunələr verilməmişdir? Çünki bədii əsərlərin "təsviri", "nəqlətmə" xarakterli olmasını tədris üçün obyekt seçməyin faydasız olduğunu milli məsləhətçilər nəzərə alıblar.

Haqqında danışılan kitabda ədəbiyyat fənn kurikulumunun tələblərinə əməl edilməyib. Sənəddə V sinifdə yox, VI sinifdən başlayaraq rəy və təsvir xarakterli mətnlərin (inşa, esse) yazılması ilə bağlı məzmun standartı (3.1.3) əksini tapıb. Və VII, VIII, eləcə də sonrakı siniflər üçün fərqli məzmununda müəyyənləşdirilib.

Tələsmək lazım deyil, oxuculara söz vermişəm ki, hər kiçik summativ qiymətləndirmədən sonra bölmələrin təhlilini verəcəyəm. İkinci bölmədə məhz təsviri xarakterli esse mühüm yer tutur, onunla bağlı müşahidələrimin, şagird və müəllimlərlə apardığım müsahibənin, sorğuların və şəxsi təcrübəmin nəticələrini ümumiləşdirmişəm. Tezliklə oxucuların müzakirəsinə təqdim edəcəyəm.

Beşinci sinfin kurikulumuna qətiyyən daxil olmayan məsələlər dərsliyə gətiriləndə N.S.Valqinanın fikirlərinə istinad edilir. Unudulur ki, Valqinanın "Mətn nəzəriyyəsi" kitabı müəllifin Çap Universitetində apardığı mühazirə əsasında yazılıb, məktəbə yox, tələbələrə və nəşriyyat işçilərinə ünvanlanıb. Valqinanın özü qeyd edir ki, bu vəsait kitabşünas tələbələrin mürəkkəb mətn problemindən baş çıxarmalarına kömək məqsədi ilə yazılıb.

Məktubda isə belə cəncəl problemi şagirdlərin həll edəcəkləri iddia olunur. Geniş danışmaq istəmirəm, bircə onu deməklə kifayətlənirəm ki, ümumiyyətlə, mətn haqqındakı fikirlərin (onlar, qeyd etdiyim kimi, ziddiyyətli və mübahisəlidir) mexaniki olaraq bədii mətnə (oxu: əsərə) şamil edilməsi ciddi nöqsanlara yol açır. Haqqında söhbət gedən dərslikdə məsələ belə qoyulub

Məktubdakı bir fikrin üstündən keçmək olmur: "Bu gün "oxu bacarığı" hərfləri hecalarda, hecaları sözlərdə birləşdirib bir dəqiqədə neçə söz oxumaq (bu, elə məhz haqqında danışılan dərslikdə ön plana çəkilib - S.H.), yaxud mətnlə bağlı müəllifin hazırladığı 3-4 suala cavab vermək (həmin dərslik üçün bu da səciyyəvidir; xatırlayın: "Hansı cümlə idevanı dəstəkləyir" və s. - S.H.) və oxuduğunu nəql etmək kimi dərk edilmir".

Məktubda sonra deyilir: "Elə ona görədir ki, onillərlə yazdığınız "Ədəbiyyat" dərslikləri ilə şagirdlərdə oxu bacarıqlarını (bacarığını olar - S.H.) formalaşdırmağa nail ola bilməmisiniz və PISA-nın... onbeşyaşlılar arasında apardığı yoxlamalarda ən sonuncu yerlərdən birini məhz Azərbaycan məktəbliləri tutmuşdur".

"Onillərlə" yazılmış "Ədəbiyyat" dərslikləri mətnin sadəcə nəql edilməsini yox, müxtəlif formalarda danışılmasını (biz bunu kurikulumda da gətirmişik), bununla da mühüm bacarıqların (şifahi nitq də daxil olmaqla) yaradılmasını bir vəzifə kimi qarşıya qoymuşuq.

O ki qaldı PİSA məsələsinə, bir cəhəti xatırlatmağa məcburam. Təhsil Nazirliyinin ən yüksək çinliləri, haqlı olaraq bəyan etdilər ki, PİSA-nın təklif etdiyi tapşırıqlar milli təhsilimizin məzmununa uyğun olmamışdır.

Təhsilimizdəki uğurları görməyənlərə təhsil nazirimiz hörmətli Misir Mərdanovun bu günlərdə "Yeni Müsavat" qəzetinə verdiyi müsahibədəki fikirlərə diqqət yetirməyi tövsiyə edirəm: "Bu yaxınlarda PİRLS Beynəlxalq Qiymətləndirmə Təşkilatı bütün dünya ölkələrinin, o cümlədən Azərbaycanın nəticələrini açıqlayıb. Məncə, o nəticələr qənaətbəxşdir. Yəni bunları aparılan işlərin nəticələri kimi qiymətləndirmək olar. Ümumtəhsil məktəblərində əldə olunan nailiyyətlər göz qabağındadır".

Şagirdlərimiz haqqında danışdığımız dərslikdə təklif olunanları - plastilindən fiqur düzəltməklə ideyanı ifadə etməyi, əsərdəki rəng, qoxu bildirən sözləri seçməyi öyrənənlər, eləcə də XII əsrin siyasi, iqtisadi vəziyyətini bu günün siyasi, iqtisadi durumu ilə müqayisə etməyi bacaranlar, onda PİSA-nın növbəti tədqiqatında bir neçə pillə irəliləyənlər

Məktubda oxuyuruq: "İldən-ilə dərsliklərdə mətnlərin digər funksional-məna növlərinə də müraciət edilməsi nəzərdə tutulur".

Bu niyyət baş tutsa (məsələyə elmi müstəvidə yanaşan ekspertlər tapılsa, əlbəttə, buna yol verilməyəcək), vay məktəblərimizin halına. Mövqeyimi təkrar edirəm. Mətn texnologiyalarının bu şəkildə ədəbiyyat dərsliklərinə gətirilməsi ilk növbədə milli və fənn kurikulumumuza ziddir. Başqa cəhətləri hələ demirəm.

Məktubda aşağıdakı cümlə məninə adıma çıxılır: "bir neçə dərs şagirdlərə oxuduqları bədii nümunənin ideyasını müəyyən etmək kimi bir tapşırıq verildəndən sonra, növbəti dərsdə əsərin ideyasının müəyyən edilməsinin mexanizmləri öyrədilməyə başlanılır".

Üslubca nöqsanlı olan bu cümlə mənə məxsus deyil. Ona görə mənim adıma çıxılıb ki, iradəyə cavab vermək mümkün olsun. Mən belə yazmışam: "Usta-şagird" hekayəsinin tədrisində təsvir barədə təsəvvür qazanmayan şagirdlərə indi də "Ağ saçlar" şeirinin timsalında bədii əsərlərin ideyasının müəyyənəndirilməsi üzrə iş təklif olunur. Oxucu yenə təəccüblənir.

Bəs əvvəlki mövzularda "Burada hansı cümlə ideyanı dəstəkləyir?", "Buradakı hansı fikir ideya ilə bağlıdır?" və s. suallar hansı məqsədlə verilmişdi?"

Məktubda cavab belədir: "Şagird hər hansı bir tapşırığı alan zaman həmin tapşırığın icrasının onun qarşısında qoyulan bir problem olduğunu hiss etməlidir. Bu zaman o öz baza (aşağı siniflərdə əldə edilmiş) bilik və bacarığını səfərbər edib problemin

həllinə cəhdlər göstərir. Yalnız bundan sonra problemin həllində daha yüksək nəticələr əldə etməyə imkan verən məlumat (deklarativ bilik) və təlimatlar (prosedural bilik) şagirdə təqdim edilir. Şagirdlər verilən ("verilən" yox, "müstəqil mənimsədikləri" - S.H.) bu biliklərdən istifadə edərək yeni biliklər yaradırlar ("yeni bilik yaradırlar" nə deməkdir? - S.H.). Elmi ədəbiyyatda bunlar kontekstual biliklər adlanır. (Deməli, həmin mərhələdə şagirdlərə təklif olunan "Buradakı hansı cümlə ideyanı dəstəkləyir?", "Buradakı hansı fikir ideya ilə bağlıdır?" və s. suallar, sadəcə "cəhd" üçündür və qulaqardına vurula bilər... Bu, yanlış, zərərli yanaşmadır - S.H.),

Məktubda deyilir: "Oxuduğu əsərin ideyasını müəyyən etməklə bağlı şagirdlər üçün verilən təlimatlara münasibət bildirərək yazırsınız: "İkincisi, bu "başlıqlar" yazmaq şagirdlərdə hələ yaradılmamış bacarıq - ümumiləşdirmə tələb edir. Məsələn burasındadır ki, hələ ibtidai təhsil pilləsində şagirdlər bu bacarıqlara yiyələnmişlər. Artıq V sinifdə təhsil alan şagirdlər aşağıda təqdim edilən bacarıqları nümayiş etdirirlər:

I. sinifdə: 2.2.7. Mətni mənaca bitkin hissələrə ayırır, şəkilli planını tutur (Əsəri hissələrə ayırır).

II. sinifdə: 2.2.3. Mətnin hissələrinə başlıqlar verməklə məzmununa aid sadə plan tutur.

III. sinifdə: 2.2.3. Mətnin geniş planını tutur.

IV. sinifdə: Verilmiş mətni genişləndirmək və davam etdirmək məqsədi ilə yaradıcı plan tutur".

Aydınlaşır ki, dərslərdəki nöqsanın səbəbi məhz yuxarıda sadalanan standartların başa düşülməməsidir. Ümumiləşdirmə çox mürəkkəb əqli əməliyyat olub müxtəlif tip və növləri ilə səciyyələnir. **Əhvalat və hadisənin** əks olunduğu **bədii mətni** hissələrə ayıraraq onlara ad vermək birinci sinif şagirdi üçün də çətin deyil. Dinlədiyi bədii mətnə (məsələn, nağıla) 5 yaşlı uşaq da bu şəkildə yanaşa bilər və bu, bağçada hər gün reallaşdırılan işdir. **Abzasla "başlıq" verməklə bitkin parçalara (oxu: bədii əsərdə epizoda) ad verməyi eyniləşdirmək səhvdir**

Abzasların çoxunda əhvalat, hadisə əks olunmadığından, onlardakı fikrə ümumiləşdirmə əsasında "başlıq" vermək beşincilər üçün əlçatmaz olur. Ən yaxşı halda şagirdlər fikirlərini cümlə şəklində (çox vaxt da məntiqsiz) ifadə edirlər

Bu "başlıq" məsələsində birinci və əsas iradə, əlbəttə, təsadüfi olaraq "unudulmayıb" Yazmışdım: "Təcrübə göstərir ki, "başlıq" yazmaq ideyanı müəyyənləşdirmək üçün səmərəli yol deyil. Əvvəla, nə şeirdəki bəndlərin, nə də nəsr əsərlərindəki abzasların heç də hamısı ideyanın müəyyənləşdirilməsinə xidmət etmir. Əsərdə əlavə xətlərin, rəqəmlərin olması təbiiyə aiddir. Bu isə təcrübəsiz oxucunu - V sinif şagirdini səmərəsiz fəaliyyətə təhrik edir...

Nəsr əsərlərində 20-30 abzas olur, bunların hamısına başlıq yazmağı tələb etmək və bunun əsasında ideyanın müəyyənləşdirilməsinə nail olmaq istəyi hər dəfə sinifdə əcaib mənzərənin yaranmasına səbəb olur".

İradələrinin əksəriyyəti kimi, bunun da üstündən sükutla keçilib.

Vacib olmayan məsələlərə məktubda diqqəti çəkib oxucuları yormaqla bağlı deyildi. Mən də münasibət bildirməyə məcbur olurdum. Məktubda oxuyuruq: "Əvvəla, tapşırıq 3-

ün səhifə 21-də verilmiş təlimatı üç maddədən - mərhələdən ibarətdir. Tapşırığın birinci bəndi kimi təqdim etdiyiniz təlimat birinci deyil, ikincidir".

Yazmışdım: "Həmin mətnin ardınca 3-cü tapşırıq (səh.20) verilmiş və təklif olunmuşdur ki, əsərin ideyasını müəyyənləşdirmək üçün "addımlar" atılmalıdır. Həmin addımlardan ikisi daha mühümdür, birincisi belədir..."

Bunu başa düşməyə nə var ki?!

Məzmun standartlarının dərslikdə necə reallaşdırıldığı barədə ayrıca məqalə yazacağımı bildirmişdim. Amma indi bircə məqama toxunmaq istəyirəm.

Məktubda deyilir: "Yazırsınız: "Alim və quldur" əsərinin tədrisi üçün müəyyənləşdirilmiş təlim məqsədlərinin bir qismi standartların tələblərini əks etdirmir, bir qismi standartları bütünlüklə təhrif edir, bir qismi isə müəllim vəsaitində yazılsa da, dərstdə reallaşdırılmır (səh. 80-82).

Nəzərinizə çatdırıram ki, bu mövzu diaqnostik qiymətləndirmə aparılandan sonra ilk mövzudur (nə olsun? Bu əsas verir ki, təlim məqsədləri nə cür gəldi, eləcə də müəyyənləşdirilsin? - S.H.). Oxu strategiyalarından xəbərdar olsaydınız, bilərdiniz ki, mütəxəssislər oxucuları 4 qrupa ayırırlar".

Bu deyilənlərin mənim iradəmə heç bir dəxli yoxdur Bu məqamda əsas məsələ məzmun standartları başa düşülməməsidir. Elə buna görə də "Alim və quldur"la bağlı müəyyən-ləşdirilmiş təlim məqsədlərinə iradələrimi bildirmişdim. Mövzu üçün müəyyənləşdirilmiş məz- mun standartlarına və təlim məqsədlərinə nəzər salaıq. Birinci dər. Məzmun standartı:

2. Bədii əsərlə bağlı fikirlərini aydın və ardıcıl şərh edir

Təlim məqsədi: İlk bilik və bacarıqlara əsaslanaraq Ə.Quluzadənin "Alim və quldur" hekayəsi ilə bağlı fərziyyələr irəli sürür

Bəli, məzmun standartının başa düşülməməsi bu deməkdir. Əsərlə (əslində, mövzu ilə) bağlı hələ **fərziyyə** söyləyən şagird tanış olmadığı bədii nümunə haqqında "fikirlərini aydın və ardıcıl şərh" edə bilər?

Biz, yəni milli məsləhətçilər bu məzmun standartını şifahi nitqlə bağlı müəyyənləşdirmişik və məqsəd əsərin müzakirəsi prosesində reallaşdırmaq olub

1. Bədii nümunələrlə bağlı şifahi təqdimatlar edir, öyrəndiyi yeni sözlərdən nitqində istifadə edir.

Təlim məqsədi: Əsərlə bağlı irəli sürdüyü fərziyyələri şifahi şəkildə təqdim edir Xeyr. Bu məqsəd bu məzmun standartından doğmur. Bu məzmun standartı əsərin oxusundan sonra reallaşdırılır və oxu prosesində öyrənilmiş yeni sözlərdən istifadəni də nəzərdə tutur.

1.1.2 Heca vəznli şeirləri, sadə süjetli bədii əsərləri hadisələrin məzmununa uyğun ifadəli oxuyur.

Təlim məqsədi: Əsəri məzmununa uyğun ifadəli oxuyur

Bə məqsəd kağız üzərindədir, dərstdə onunla bağlı iş aparılır (bax: müəllim üçün metodik vəsait, səh. 81) **İkinci dər.** Məzmun standartları:

3. Sadə süjetli bədii nümunələri (əfsanə, nağıl, təmsil, hekayə) hissələrə ayırır, plan tərtib edir, məzmununu müxtəlif formalarda (yığcam və geniş) nağıl edir.

Təlim məqsədi: Məsələlərə münasibət bildirərkən fikrini əsaslandırmaq üçün əsərdən bir parçanı danışır

Yox, canım! Məzmun standartını bu qədər də təhrif etməzlər! Bu standart məhz əsərin məzmununun mənimsənilməsi ilə bağlıdır. Əsas standart belədir: **1.1. Bədii nümunələrin məzmununu mənimsədiyini nümayiş etdirir**

Haqqında danışdığımız dərslikdə əsərin məzmununun öyrənilməsinin vacib olması başa düşülməsə də, bu belədir. Təlim məqsədi doğru müəyyənləşdirilməyib; burda, sadəcə olaraq, "əsərdən bir parçanı" danışmaqdan söhbət getmir, məzmunun müxtəlif formalarda (yığcam, geniş) danışılmasından gedir.

4. Şifahi və yazılı ədəbiyyat nümunələrini (əfsanə, nağıl, təmsil, hekayə) janrlarına görə fərqləndirir.

Təlim məqsədi: Əsərin janrını müəyyənləşdirir.

Dərstdə reallaşdırılmayıb (bax: Müəllim üçün metodik vəsait, səh.82-83; dərslik, səh. 11-14).

2. Bədii əsərlə bağlı fikirlərini aydın və ardıcıl şərh edir 3.1.2.

Mövzu ilə əlaqədar fikirlərini məntiqi ardıcılıqla şərh edir.

Təlim məqsədi: (nə qədər qərribə olsa da, fərqli standartlar üçün): Əsərin əsas ideyası ilə bağlı fikirlərini yazılı şəkildə şərh edir.

Məzmun **standartlarına** səhv yanaşılıb. Təlim məqsədi yalnız yazılı nitqlə əlaqələndirilib.

Bax belə!

Bütün mövzularla bağlı vəziyyət bu cürdür. Amma fənnin mahiyyəti barədə aydın təsəvvürü olan **müəllif** və müəllim üçün kurikulumun tələbləri əlçatmaz deyil. Məzmun xətləri.

onların hər birinə məxsus məzmun standartları uzun illər boyu məktəbdə toplanmış təcrübə və yeni təlimi yanaşmaların önəmli cəhətləri nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirilmişdir.

Məktubda deyilir: "Əsərdəki ("dərslikdəki" olar - S.H) mətnlərin (seçmə mənimdir - S.H.) bədii cəhətdən sönüklüyü irad tutulur".

Xeyr. Mən bunu ancaq "Son zəng" barədə demişəm. Yeri gəlmişkən, bəli, dərsliyə daxil edilən əsərlərin böyük əksəriyyəti V sinif üçün yaramır. Ümumiyyətlə, məktəb ədəbiyyat kursu üçün yararsızdır. Əlbəttə, bu barədə də vazmaq və oxucularla fikir mübadiləsi aparmaq lazım gələcəkdir

Məktubda oxuyuruq: "Mən 1975-ci ildə beşinci sinifdə oxumuşam. O zaman da ədəbiyyat dərslərində N.Gəncəvinin "Kərpickəsən kişinin dastanı", S.Vurğunun "Ceyran", "Ana ürəyi, dağ çiçəyi" (ikinci S.Vurğunun deyil - S.H.), Mark Tvenin "Tom Soyverin macəraları" əsərindən "Fərasətli oğlan", "Yetim İbrahimin nağılı", Əhməd Cəmilin "Can nənə, bir nağıl de", Abdulla Şaiqin "Köç" kimi əsərlərini oxuyurduq. Aradan 37 il keçmişdir. Yenə həmin mətnlər ("əsərlər" - S.H.). Maraqlıdır, gənc nəslin formalaşmasında yararlı və beşincilərin yaş xüsusiyyətlərinə uyğun ola bilən elə bu klassiklərin başqa əsərləri yox idi mi? On illərlə istifadə edilən bədii nümunələrin dərsliyinizdə təkrarən verilməsi, fikrinizcə, normaldır mı? Klassiklərimizin dərsliyə daxil edilmiş əsərlərinin bədii dəyərini müzakirə etmək fikrindən çox uzağam. Sadəcə, bu fakt sizin dərsliyinizin orijinallığını kölgə altına alır və o, təqlid obyektini kimi tənqid edilə bilər".

Yox, bu əsərlərin çoxu məktəb ədəbiyyat proqramına sonralar daxil edilib Həm də onların əksəriyyəti müxtəlif illərdə çap olunmuş proqramlardan gah çıxarılıb, gah da yenidən daxil edilib **Amma bu əsərlər məktəb ədəbiyyat kursu üçün əvəzəlməz nümunələrdir.** Mənəvi sərvətdən müxtəlif adamların - dərslik müəlliflərinin istifadə etməsini təqlid adlandırmaq gülüncdür. Klassiklərimizin həmin əsərləri istər 1975-ci il olsun, istərsə də 2012-ci il oxuculara **YALANÇI, BÖHTANÇI** olmamağı və **BACARDİĞİ** işin ardınca getməyi təlqin edir.

Diletantların mübahisəli hesab etdikləri həmin məsələyə müəllim üçün metodik vəsaitimizdə aydınlıq gətirmişik. "Məktəblərimizdə uzun illər tədris olunmuş uğurlu əsərləri hər nəsil özü üçün "kəşf edir", əvəzlənən nəsillər üçün həmin əsərlər həmişə qiymətlidir Bu, bütün dünyada belədir; M.Ridin, C.Londonun, A.Puşkinin, M.Lermontovun və digər görkəmli sənətkarların əsərləri uzun illərdir ki, məktəb proqramında öz yerini qoruyub saxlayır. Bizdə də N.Gəncəvinin, M.Füzulinin, C.Məmmədquluzadənin, A.Şaiqin, Mir Cəlalin, S.Vurğunun, M.Hüseynin və bir sıra digər klassiklərimizin əsərləri ədəbiyyat təlimində layiqli yerini

tutmuşdur. Bu baxımdan bədii əsərlər şəxsiyyətin formalaşmasında bir vasitədir və əslində, təlimdə yenilik texnologiyaların, yanaşmanın mahiyyətində, kurikulumun tələblərindədir".

Diagnostic qiymətləndirmə ilə bağlı verilmiş test suallarının yaddaşın yoxlanması üçün faydalı olduğunu yazmışdım. Şagird mətnə baxıb cavabları oradanca "köçürür" Məsələn, "Müəllif həvəslənirdi ona görə ki... " tapşırıqına mətnə baxıb "Qulağına zəng səsi gəlmişdi" yazan şagird hansı "səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyən etmək" bacarığını qazanır?

Məktubda haqqımda deyilənləri mənə tanıyanlar gülüşlə qarşılayır, tanımayanların fikri isə mənə üçün əhəmiyyətsizdir. Aydınlıq və dəqiqlik naminə aşağıdakıları qeyd etməyi lazım bilirəm.

Məktubda yazılır ki, "təhsil işçisi olaraq konservativ mövqeyinizdən əl çəkmir, ölkəmizin təhsil siyasətində əldə rəhbər tutulan progressivizm və konstruktivizm yanaşmaları ilə ayaqlaşa bilmirsiniz".

Bu sətirlər mənə güldürdü, çünki yadıma Şeyx Əhmədin "ərəbcə de, ərəbcə de", - deyə Şeyx Nəsrullahı "dürtmələməsi" düşdü. Həm də 37-ci ilin ittihamlarını xatırladığı üçün gülüşüm xeyli davam etdi, amma başımı bulamaqla. Sonra bir az kədərləndim, ona görə ki, elmi-pedaqoji ədəbiyyatımızdan bixəbər olub dərslik yazmaq və onu işə keçirmək mümkün imiş.

Ədəbiyyatın tədrisi metodikası ilə məşğul olanlar 1970-ci illərdən üzü bəri bütün yeniliklərə kimin hansı töhfələri verdiyini bilir. Hələlik onu deməklə kifayətlənirəm ki, konservativ mövqeyindən əl çəkməyən, "progressivizm və konstruktivizm" yanaşmalarla ayaqlaşa bilməyən şəxsə ədəbiyyat fənni kurikulumunu yaratmağı etibar etməzdilər.

Məktubda yazılır: "Ədəbiyyat fənni proqramlarının hazırlanması prosesində iştirak etsəniz də, məzmun standartlarının hazırlanmasının nəzəriyyəsi və praktikası ilə bağlı kifayət qədər məlumatlı olmadığınız hər dəfə üzə çıxır". Əvvəla, niyə "iştirakçı", "milli məsləhətçi" yox"?

Səbəbini oxuculara aydınlaşdırım: Çünki hamıya bəllidir ki, kurikulumla bağlı nə yaradılıbsa, hamısı milli məsləhətçilərin əməyinin (işçi qrupunun fəaliyyəti barədə, lazım gələrsə, açıqlama verilər) nəticəsidir.

İkincisi, doğrudan da, məzmun standartları barədəki tərcümə əsasında hazırlanıb pəltək nitqlə oxuculara təqdim olunmuş nəzəri yazılardan heç nə öyrənmə bilmədik "Aparıcı məsləhətçilər" suallarımızın qarşısında gözlərini döyə-döyə qalırdılar. Zəruri materialları dosent B.Həsənlili ilə öz vəsaitimizin hesabına tərcümə etdirməyə məcbur olduq.

Məktubda oxuyuruq: "Görünür, kurikulumun tətbiqi ilə əlaqədar 10 günlük təlim kurslarımızdan kifayət qədər bəhrələnmə bilməmişiniz. Əslində, kurikulumun nəzəriyyəsi və prartikası bir dəryadır. Onu on günlük kursda kifayət qədər mənimsəmək asan iş deyil".

Həə.. burada məsələ xeyli dərəcədə fərqlidir Maraqlıdır ki, hər hansı dərslük haqqında lap kiçik bir irad söyləyənləri kurikulumu bilməməkdə günahlandırır, haray-həşir salır, belələrinə, hətta hədə-qorxu gəlirlər

Beş ilə yaxın bir müddət ərzində dosent B.Həsənli ilə birlikdə ədəbiyyat fənn kurikulunun üzərində işləmişik. Sənədi 6 variantda hazırlamışıq. Ondan əvvəl milli kurikulumun müvafiq bölmələrini işləmişik. Təlimçi kimi 300 saat kurs aparmışam Bunları bilə-bilə haqqımda yalan danışmaq, mənə böhtan atmaq klassiklərimizdən seçdiyimiz gözəl əsərlərdən heç nə əxz etməmək deməkdir. Belələri, əlbəttə, həmin əsərlərə yox, ideyası bəlli olmayan, söz yığımından ibarət qeyri-sənət nümunələrinə üstünlük verərlər.

Məktubdan həm də belə çıxır ki, Təhsil Nazirliyi on günlük təlim kurslarını nahaq təşkil edib, milyonlarla pul havaya sovrulub. Çünki kurikulumu "on günlük kursda kifayət qədər mənimsəmək asan iş deyil"

Mən başqa cür düşünürəm Təlim kurslarında iştirak edən müəllimlər çox mətləblərdən hali oldular. Belə olmasaydı, apardığım kursun iştirakçısı olan müəllimlər bu gün mənə zəng edib kurikulum əsasında yazılmış dərslüklər haqqında tutarlı fikirlər söyləyə bilməzdilər. Bu faktların da mətbuatda açıqlanması faydalı olar

Məktubda deyilir: "Dissertasiyanı çox bəyənilib ona yüksək münasibətinizi əks etdirən rəy və təkliflər verdiyinizə görə sizə təşəkkürümü bildirirəm".

Kaş bu sözlər məktubda yazılmayıdı, məni prinsiplərimdən uzaqlaşmağa - xırdaçılığa təhrik edir. Mənə bir neçə dəfə təşəkkür edilib, lakin dissertasiyanı "çox bəyənilib ona yüksək münasibətimi əks etdirən rəy və təkliflər verdiyimə görə" yox, diqqətlə oxuyub redaktə etdiyimə görə. Sonrakı təşəkkür lap ürəkdən oldu; sən demə, professor Rəfiqə Mustafayeva dissertasiyanı oxuduğumu eşidəndən sonra elmi rəhbər kimi qəbul edib.

Dissertasiyanın sonunda karandaşla yazmışdım ki, tədqiqat yarımçıqdır. Cəmi iki nümunənin (bir tərcümeyi-hal, bir layihənin) təsviri ilə kifayətlənmək olmaz.

Tədqiqatın yarımçıq olduğunu az sonra professor Şəmistan Mikayılov, dosent Bilal Həsənli, dosent Asya Bəkirova da göstərdi, tamamlamağı tövsiyə etdilər

Amma həmin yarımçıq tədqiqat dissertasiya adı ilə müdafiə olundu. Mənim adımdan yazılan rəydəki imza saxtadır. Bunu Ali Attestasiya Komissiyası necə qarşılar?

Eləcə də dissertasiya əsasında hazırlanıb çap edilmiş "Ədəbiyyat dərslərində informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə" adlı vəsaitə də rəy vermədiyim halda, adım rəyçilərin sırasında ("konservativ mövqedə" olan, "proqressivizm və konstruktivizm yanaşmaları ilə ayaqlaşma bilməyən bir adama bu "yeni araşdırmaları" redaktə etməyi, rəy verməyi necə etibar ediblər?) yazılıb Nə isə.

Dərslik haqqında "bir-iki üstün cəhəti" qeyd etmədiyim üçün məktubun sonunda narazılıq ifadə olunmuşdur. Minlərlə şagirdi və müəllimi qırx arşın quyunun dibinə salan, ədəbiyyat fənninə, bədii ədəbiyyata, kurikulumla nifrət oyadan bu cızmaqara haqqında müsbət fikir **söyləməyə heç bir vicdanlı adamın dili gəlməz.** Belə bir işin sahibi övladım olsaydı, onu da bağışlamazdım.

Aristotelin daha səmimi olan sözləri həvətim və fəaliyyətim üçün həmişə önəmli olub. "Platon mənim dostumdur, amma həqiqət daha vacibdir."

Soltan Hüseynoğlu,
ədəbiyyat fənni üzrə milli məsləhətçi

Hörmətli oxucular!

Bu məqalənin yazılmasından və həmin dərsliyin çapından on ildən çox vaxt keçib. Ədəbiyyat müəllimləri bu dərslik haqqında hansı fikirdədirlər?

Çoxlu faktlardan birini yada salmaq istəyirəm. Təhsil nazirliyində 9-cu sinfin "Ədəbiyyat" dərsliyinə ictimai müzakirədən və ekspertlərdən daxil olmuş rəyləri müzakirə edirdik. İclası nazirliyin işçisi aparırdı. Ekspertlərdən biri – M. Müşfiq qəsəbəsidəki məktəblərin birində işləyən müəllimi şəxsi şəkildə dedi:

– Mən keçən tədris ilinin sonunda 6-cı siniflə vidalaşdım, məktəbin rəhbərliyinə və ədəbiyyat müəllimlərinə qonaqlıq verdim ki, bir daha mənə 5-ci və 6-cı siniflərdə dərs verməsinlər. O dərsliklərlə işləmək mənim üçün cəhənnəm əzabına bərabərdir, hələ bəlkə də artıqdır.

TQDK dərsliklərin monitorinqinin nəticələrini elan etdi. A. Süleymanovanın 5 və 6-cı siniflər üçün hazırladığı dərsliklərin xarici ədəbiyyatdan tərcümə əsasında yazıldığını və istifadə üçün yararsız olduğunu nazirliyə rəsmi qaydada bildirdi.

Həmin dərsliklər bu gün də məktəbdədir.

S. Hüseynoğlu